

Гримашевич, Галина. «Діалектна лексика в романі Марії Матіос «Мами»». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 19, 2023, с. 7–19.
Hrymashevych, Halyna. "Dialect Vocabulary in Novel "Mothers" by Maria Matios." *Linguostylistic Studies*, iss. 19, 2023, pp. 7–19.

УДК 811.161.2'282

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2023-19-7-19>

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «МАМИ»

Галина Гримашевич

Житомирський державний університет імені Івана Франка,
Житомир, Україна

У статті проаналізовано діалектну лексику, ужиту Марією Матіос у творі «Мамі», яка представлена як у посторінкових зносках із поясненням авторки (63 одиниці), так і в самому тексті твору, причому семантика більшості лексем зрозуміла з контексту, що свідчить про неабияку майстерність письменниці. Вибірка діалектних лексем уможливила визначення їхньої частиномовної належності (найуживаніші дієслова та іменники, рідше функціують прикметники та прислівники), виокремлення низки лексико-семантичних груп, основними з-поміж яких є назви дій і процесів, назви осіб за різноманітними характеристиками, назви побутових реалій та абстрактних понять. Зафіксовані в прозовому тексті лексичні діалектні одиниці функціують у говірках південно-західного наріччя, передовсім гуцульських, наддністрянських, буковинських, закарпатських, бойківських, переважно з указаною семантикою.

Ключові слова: діалектизми, лексико-семантична група, лексема, семантика.

DIALECT VOCABULARY IN NOVEL "MOTHERS" BY MARIA MATIOS

Halyna Hrymashevych

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

The problem raised in the article is relevant in the context of the representation of dialect vocabulary in the artistic discourse as an element of reflecting the color of the depicted territory and characters' speech, reproduction of their mentality. Despite a number of linguistic studies devoted to the functioning of dialectisms in Maria Matios' works, the novel "Mothers" (2023) chosen for analysis has not been considered by linguists from the standpoint of the writer's use of dialect vocabulary in it. The purpose of the article is to characterize the dialect vocabulary in the writer's novel under study as an important component of Maria Matios' idiosyncrasy and a source of the spoken language in the dialects of the southwestern dialect.

Maria Matios' new novel "Mothers" with the subtitle "Drama in six acts" continues the tradition of using dialect vocabulary, which was started by the writer in other prose works, presented both in footnotes (63 lexical units) and in the text of the work itself, mainly in the speech of the characters. The dialect lexemes used in the novel are diverse in terms of part-language affiliation, although verbs with different semantics dominate among them, nouns and adjectives are less common, and adverbs are much less common. At the same time, such

units are representatives of a number of lexical-semantic groups, the main ones of which are LSG nomens to designate the names of actions and processes, names of persons according to various characteristics, everyday vocabulary, and abstract vocabulary.

Analysis of a number of lexicographical works in which the lexical richness of the South-Western ethnolinguistic continuum is represented, gives grounds for asserting the presence of dialect lexemes used in the novel, and the frequent preservation of their semantics in the modern dialects of the specified area, which confirms the opinion that the writer possesses her mother tongue dialectal speech and skillfully weaves colloquial words into the linguistic fabric of the prose text

At the same time, many other phonetic, accentuation, morphological, and phraseological dialectisms revealed in the novel under study can be used for further scientific studies of the dialect system presented in the drama in six acts. Comparative studies of other prose works by this writer are supposed to identify common and different tendencies in the use of dialect elements. The issue is topical, as this is a significant component of Maria Matios' idiosyncrasy which makes her works recognizable.

Key words: dialectisms, lexical-semantic group, lexeme, semantics.

Вступ. Кінець XX – початок XXI ст. позначені в українській літературі неабиякою увагою до жіночого письма, яскрава представниця якого – Марія Матіос, тому її творчість цілком закономірно привертала передовсім увагу літературознавців, із-поміж яких – Я. Голобородько, Т. Гребенюк, Т. Гундорова, Н. Завертанюк, І. Насмінчук, І. Римарук, Т. Ткаченко, Р. Харчук, К. Хижняк, О. Юрчук та ін., хоча й у їхніх працях досить часто акцентовано на мовному аспекті насамперед прозового дискурсу письменниці. Зокрема, О. Юрчук зазначає, що етноцентризм як основний чинник формування нації у творчості Марії Матіос оприявнюється мовою, народними традиціями, історичною пам'яттю (Юрчук 197). З огляду на зазначене розуміємо важливість дослідження мовотворчості цієї представниці сучасної української літератури, тому й лінгвісти (Т. Беляєва, Н. Бербер, В. Бойко, А. Вегеш, Ю. Вороніна, Л. Давиденко, Т. Євтушина, О. Зелінська, У. Кемінь, Ж. Колоїз, Л. Марчук, Т. Мислива, І. Ніколаєнко, Л. Пена, Н. Пирого, І. Тимченко, Т. Тищенко, Т. Хомич, М. Цуркан, Н. Шарманова та ін.) неодноразово обирали об'єктом дослідження твори письменниці й досить часто саме з позиції функціонування в них діалектної лексики, причому здебільшого в полі зору був роман «Солодка Даруся» (Ж. Колоїз, Г. Павлишин, К. Селіверстова, С. Єрмоленко, Т. Хомич, Т. Тищенко, О. Зелінська, Т. Мислива та ін.) як у певний час найпопулярніший твір Марії Матіос. Водночас зазначимо, що й інші складові насамперед прозового дискурсу письменниці лінгвісти не обійшли увагою в контексті означеної проблеми («Нація» – С. Щетиніна, Т. Тищенко, О. Зелінська; «Майже ніколи не навпаки» – Т. Тищенко, О. Зелінська, Н. Сварич; «Москалиця» – Т. Тищенко, О. Зелінська; «Черевички Божої матері» – Т. Євтушина; «Щоденник страченої» – Т. Хомич; поетична збірка «Жіночий аркан у саду нетерпіння» – Л. Пена). Мовознавці, характеризуючи діалектизми в названих творах, висловлюють думки про органічне вплетення говіркових слів в ідіолект Марії Матіос передовсім для відображення життя й побуту людей, мовного колориту зображуваної

місцевості, особливостей мовлення персонажів творів (пор.: діалектизми допомагають письменниці відтворювати місцеві особливості мовлення, змальовувати народні характери й життєві ситуації (Єрмоленко 202)).

Зокрема, Г. Павлишин вважає мову твору «Солодка Даруся» найвиразнішим і найдовершенішим художнім засобом самовираження (Павлишин); Ж. Колоїз, проаналізувавши фонетичні, лексичні, семантичні, фразеологічні та граматичні діалектизми в романі «Солодка Даруся», узагальнює, що наявність діалектизмів у досліджуваному творі – аксіома, оскільки вони – необхідний структурний компонент тієї чи тієї конкретної ситуації <...>, а вмале оперування багатющим діалектним матеріалом допомогло письменниці реалістично змалювати життя й побут мешканців (Колоїз 116). Суголосна з попередньою думка Н. Сварич про те, що стиль письменниці відзначається багатством лексики, використанням живої мови буковинців із яскравими діалектизмами, за допомогою яких вона відтворює місцевий колорит <...> уживання чималої кількості діалектизмів не затьмарює й не ускладнює сприйняття та прочитання твору (Сварич 216). Підтримує зазначене вище й К. Селіверстова, здійснюючи структурну класифікацію діалектної лексики роману «Солодка Даруся»: діалектизми наближаються до наддіалектних явищ, адже стилізують невимушений колорит авторської оповіді, вирізняють твір із-поміж інших й актуалізують інтерес читача <...> не потребують додаткового пояснення, бо їхнє значення розкриває контекст (Селіверстова 51). Про зрозумілість та непотрібність додаткового тлумачення діалектизмів зауважують і Т. Тищенко та О. Зелінська (Зелінська і Тищенко). Водночас С. Щетиніна вважає діалектизми в романі «Нація» виразним маркером (Щетиніна 276) і робить висновок знову ж таки про доволі майстерне використання Марією Матіос особливостей покутсько-буковинського говору <...> на тлі досконалої літературної мови, що надає її творові особливого колориту, увиразнює особливості національного характеру українця-горянина (Щетиніна 280).

Узагальнимо наведені думки словами Т. Мисливої про те, що М. Матіос досить ретельно добирає діалектизми, відтворюючи традиції певного регіону та відновлюючи українську культурну спадщину, талановито вводить їх у канву художнього тексту <...> діалектна лексика виступає виразним мовним засобом, який допомагає митцю глибоко розкрити чи дослідити ментальність героїв; виконує роль домінантного образотворчого фактора в розкритті внутрішнього світу героїв (Мислива).

Актуальність запропонованої розвідки зумовлена тим, що, незважаючи на низку досліджень, присвячених функціонуванню діалектизмів у творчості Марії Матіос, вибраний для аналізу роман «Мамі» (2023) досі не привертав уваги лінгвістів із позиції використання письменницею в ньому діалектної лексики.

Мета дослідження – схарактеризувати діалектну лексику в досліджуваному романі письменниці як важливого складника ідіостилу

Марії Матіос та репрезентанта говіркового мовлення діалектів південно-західного наріччя.

Матеріал і методи дослідження. Джерелами статті насамперед слугував новий роман Марії Матіос «Мамі», науковці публікації мовознавців із досліджуваної проблеми, низка лексикографічних видань, які репрезентують південно-західний етномовний континуум. У праці застосовано такі методи: суцільної вибірки – для визначення наповнення досліджуваного твору діалектною лексикою; контекстуального аналізу – для дослідження діалектизмів у тексті як складника ідіостилю письменниці; описовий – для систематизації аналізованого матеріалу.

Результати дослідження та дискусія. Найновіша книга Марії Матіос – роман «Мами», що має підзаголовок «Драма на шість дій», зумовлений структурою самого твору, який складається з шести взаємопов'язаних тематично частин із зазначенням до перших чотирьох часу та країни, де відбуваються події: «Мама Марія» (Україна. Тепер уже завжди), «Мама Веронця» (Україна. 2015), «Мама Михайлина» (Україна. В часі між 1952 і 2015 роками), «Мама Сидонія» (Україна), «Мама Мамая», «Пієта».

Зазначені складові різні за обсягом і, звичайно, за кількістю представлених у них лексичних діалектизмів.

Зокрема, перша драма «Мама Марія» (с. 9–22) написана літературною мовою без використання говіркових елементів, оскільки являє собою психологічний монолог згорьованої матері після втрати сина з низкою риторичних питань, звертань, без зазначення топосу й хроносу, тому й відсутність діалектизмів цілком виправдана.

Друга драма «Мама Веронця» (с. 25–35) незначна за обсягом, у якій письменниця цілком традиційно до своєї манери письма подає тлумачення шести лексичних діалектизмів у посторінкових зносках, хоча сам текст драми містить їх значно більше, оскільки, крім лексичних, наявні акцентуаційні, словотворчі, фонетичні, морфологічні та фразеологічні діалектні одиниці.

У третій драмі «Мама Михайлина» (с. 39–60) Марія Матіос у посторінкових зносках пояснює чотирнадцять діалектних слів, хоча знову-таки в самому тексті говіркових одиниць значно більше, особливо морфологічних діалектизмів.

Найбільша за обсягом четверта драма «Мама Сидонія» (Україна) (с. 62–273) цілком закономірно в посторінкових зносках містить значну кількість діалектних одиниць, зокрема лексичних тридцять сім, бо, крім них, наявні й фразеологічні. Водночас у самому тексті, особливо в мовленні персонажів, репертуар таких одиниць значно більший.

У п'ятій драмі «Мама Мамая» (с. 277–281) посторінково представлено шість діалектних лексем.

Остання шоста драма «Пієта» (с. 282–283), як і перша, не містить діалектних елементів, адже це знову психологічне, проте вже поетичне, одкровення матері, яка втратила найдорожче – свою дитину.

З огляду на мету нашої розвідки зосередимо насамперед увагу на діалектній лексиці, яка наявна у творі. Метод суцільної вибірки уможливив виявлення повного репертуару використаних говіркових лексем і дав змогу виокремити в різних тематичних групах низку лексико-семантичних груп, найуживанішими з-поміж яких є:

1) назви дій і процесів, які передають різноманітну семантику. Зокрема, значна кількість дієслівних діалектних одиниць номінує дії на позначення: а) мовлення та мислення: *бумборосити* 'бубоніти, нерозбірливо говорити': *Що ти, Петре, там бумборосиш під ніс?* (Матіос 62); *пискувати* 'пащекувати': *Що ти мені пискуєш?* (Матіос 63); *льогати* 'брехати': *Ні в кого нічого не вкрала, нікого на міліцію не обльога...* (Матіос 79); *кимувати* 'здогадуватися': *А ти, хвілософ, не кимуєш, що є люде, з ікими ліпше мовчати, ек говорити?* (Матіос 261); *ляхканилися* 'сваритися, конфліктувати': *... вона зрозуміла, що політики ніколи не говорять з людьми по-людськи: вони ляхкáняться, як баби на базарі* (Матіос 238); *публічитися* 'сваритися': *Публічитися на людях – Сидонія не публічилася* (Матіос 85); б) фізичного та психічного стану персонажів: *перепудитися* 'перелякатися': *Ніби перепудилося серце самого себе* (Матіос 29); *гонорилася* 'пишалася': *... вона потайки гонорилася сама собою* (Матіос 42); *чинитися* 'тут вдавати': *Однак Сидонія того вже не чує чи чиниться, що не чує* (Матіос 115); *Чиніться, що ви нічого не знаєте* (Матіос 72); *А вона чинилася, що недочуває* (Матіос 175); *заглагоїти* 'заспокоїти': *Пса заглагоїла, рядок бараболъ висапала* (Матіос 278); *суфєряти* 'терпіти, давати поблажку': *Сидоня суфєряти нікому не буде* (Матіос 67); *бенікувати* 'зневажати': *Ну, і чого ти бенікуєш моїм сальцем?* (Матіос 278); *суфєрити* 'зважати': *Ти, бахуре, таки трохи суфєрєй на мене. Я вже не молодінка* (Матіос 278); *пазити* 'стерегти, чатувати': *Не вчіть мене плакати чи сміятися – пазьте своє* (Матіос 142); в) руху: *пилуватися* '(тут) поспішати': *Так що не пилуйтєся воєнка до мене кликати* (Матіос 65–66); *гутіти* 'тут швидко рухатися': *... а пів села скидалися грішми, харчами, наймали автобуси і щодуху гутіли в столицю* (Матіос 87); *глотітися* 'юрмитися': *Тоді в амбулаторії наступає абсолютна тиша, якої зроду-віку там, де глотяються люди (байдуже, що хворі), ніколи не було* (Матіос 67); *Біля військкомату глотілися молоді і старші чоловіки* (Матіос 92); *Глотілися, нібито за яким дефіцитом, у передні ряди рвалися, аби ясніше видіти* (Матіос 34); г) фізичних дій людини: *гушкати* 'різко лити, ливкати': *Знову гушкає в лице води і тицяє ним у гірку піску із заляклим тілом* (Матіос 46); *відбамбурити* 'сильно побити': *Добре, що хоч не порізаний та не відбамбурені в ньому печінки* (Матіос 85); *ражати* 'зачіпати, роздряпувати': *Мертві уміють мовчати, бути делікатними, вони не роздряпують і не ражають твої рани, не питають дурного, не радять нісенітниць* (Матіос 173); *фойдати* 'гойдати, розхитувати': *...під застарілі фонограми непристойно фойдали спідницями...* (Матіос 242). Зафіксовані в тексті роману дієслова емоційно насичені, мають оцінну семантику, що, на думку У. Кемінь, уможлиблює

передавання потрібного відтінку значення, властивого побутовому мовленню носіїв буковинських говірок (Кемінь);

2) назви осіб за різноманітними характеристиками (родинні стосунки, соціальний стан, вікова чи професійна віднесеність тощо): *полювальники* 'мисливці': *Що давня бойня в лісі – що ця. Однакові полювальники на людину* (Матіос 31); *дівулиця* 'зневажл. дівчина': *Дівулиця твого сина з батьківського дому пропала* (Матіос 54–55); *розведеніця* 'розлучена' (Матіос 87): *...може, яка діва пристане до нього жити. Чи яка розведеніця* (Матіос 87); *стариня* 'батьки': *Моя стариня і вся моя фамілія знає, що то є маскаль і що він з людьми робит...* (Матіос 260); водночас у романі фіксуємо лексему *сушениця* (*Нащо старій сушениці серце? Сама шкіра та кості* (Матіос 30)), семантика якої стає зрозумілою в контексті: *сушениця* 'стара худа жінка';

3) назви, які маніфестують тематичну групу побутової лексики й належать до різних лексико-семантичних груп: ЛСГ «назви одягу та його елементів»: *дрантина* 'лахміття': *...жила би на воді й хлібі, в одній дрантині, якби ж знала* (Матіос 141); *фалди* 'складки': *Михайлина – без сивого волосу під біленькою хустинкою, в чорній спідниці у дрібні фалди і вицвілій жовтій блюзці на зав'язках під самим горлом – тримає на Верончинім плечі маленьку долоню з поморщеною в гармошку шкірою, а другою й собі втирає очі, але так, щоб Веронця того не виділа* (Матіос 25); ЛСГ «назви господарських і побутових приміщень та двору»: *виходок* 'нужник': *...помалювавши в червоне стежку від хати до виходка* (Матіос 56); *...поза кут будинку до утепленого виходка ще вийде* (Матіос 81); *гофа* 'подвір'я': *...не ходи на Варварину гофу* (Матіос 278); ЛСГ «назви побутових предметів»: *дзиґарок* 'годинник': *Дзиґарок уже вчора знав, а вона не здогадалася, що її чекає зранку* (Матіос 57);

4) абстрактні назви: *туск* 'туга, страждання': *Бо не випустить звідси туск свій ніколи, не визволить, як із довічної тюрми...* (Матіос 58); *дурленина* 'дурощі, отрута': *Укол у сраку вижене дурленину з твоєї голови, Петре!* (Матіос 63); *гвавт* 'гвалт, крик про допомогу': *А син онде лежить поверх покривала на ліжку у кросівках і літній куртці – і їй хоч кричи «гвавту»* (Матіос 86); *порékло* 'назва, прізвище': *А теперішні безсовісники і мародерники лиш якесь псяче порékло війні дали – АТО. Бойня то, а не АТО* (Матіос 31); *дзэндзюри* 'сварка, крики' (Матіос 85): *Встидно від сусідів, бо відколи вигнала чоловіка, ніколи більше з її хати не було чути дзэндзорів* (Матіос 85); *Ні тобі дзэндзорів з недисциплінованими пацієнтами, ні тобі грубого жарту* (Матіос 265); *фертик* 'кінець': *Востаннє вдихнути перед цим – і фертик!* (Матіос 53). Хоча кількість лексем, які позначають абстрактні поняття, у досліджуваному творі незначна, усе ж ми погоджуємося про її важливість у тексті із думкою О. Кульбабської, яка, вивчаючи процеси неодиалектизації в сучасній українській прозі Буковини, зауважує, що абстрактна лексика – ознака найвищого рівня розвитку мислення, адже в ній зреалізовано всю систему світоглядних цінностей оскільки вона позначає найважливіші процеси, явища, стани, духовної, інтелектуальної та емоційної сфери діяльності людини (Кульбабська 131);

5) назви тварин: *нехар* 'гадюка': ...*зосталася бодай одна жива комашина, чи яка люта **нехар**...* (Матіос 52).

Спорадично поряд із дієсловами та іменниками в тексті твору відзначені діалектні лексеми іншої частиномовної належності, які пояснює письменниця, зокрема прикметники (*таркатий* 'різнобарвний': ... *бо то гріх – носити **таркати** речі, коли в домі траур* (Матіос 142); *нехаротний* 'нехлюй, неохайний, брудний': *Устидно мені про таке казати. Бо я не був ніколи **нехаротником*** (Матіос 260); *лецтий* 'невдячний, поганий, прикрий': ...*а ти гордуєш моїм кисляком, нендзо ти така **лецта*** (Матіос 279)); дієприкметник (*устеклий* 'збожеволілий': *Кричить – аж виє, <...> як **устекла** вовчиця* (Матіос 52)); прислівник: *найпушише* 'найгірше': *Але це не **найпушише**, що сі трафляє на війні* (Матіос 260)).

Водночас зазначимо, що низки діалектних лексем авторка не пояснює в зносках, оскільки вони їхнє значення стає зрозумілим у контексті. Такі думки висловлювали й інші дослідники творчості Марії Матіос. Зокрема, О. Зелінська й Т. Тищенко зазначали, що більшість діалектних лексем розкривають своє значення в контексті й не потребують додаткового тлумачення (Зелінська і Тищенко 266). Насамперед відзначимо з огляду на активність побутування в тексті роману саме дієслівних діалектних лексем дієслово *видіти*, яке репрезентує південно-західний етномовний континуум, оскільки представлено в низці лексикографічних праць із такою самою семантикою (напр.: *видіти* 'бачити' (Сабадош 37; *Словник* 50; Негрич 36; Шило 72)): ...*діти їй і свічку не світили, і **видіти** не **виділи**...* (Матіос 63); *Лиш у кіні любов **виділа** та в книжках читала* (Матіос 82–3), ... *бо я то **вижу**, що слабкий Микольцьо* (Матіос 113); *Ну, ти ж **видиш**, що ся на світі діє!* (Матіос 277); *Ти **видів**, що я просиділа пів днини на лавці під хатою – і бровою не кинула?* (Матіос 278); *Перед носом у себе **не виділи**, а Сидонію обернули язиками, як вовк украдену вівцю* (Матіос 79).

Дієслово *трафити* (*трафитися*) – теж репрезентант говорів південно-західного етномовного континууму, яке існує в низці арелів, відрізняючись фонетично з огляду на фонетичні риси певного діалекту та подекуди семантично, набуваючи різних відтінків у значенні: *трафйїти* 'влучати' (Негрич 169), *траф'єти* 'влучати, поціляти, потрапляти' (Гуцульські 187), *трафляти*, *трафити* 'попадати, влучати', 'досягати мети своєї подорожі, потрапляти' (Сабадош 353), *трафляти*, *траф'яти* 'попадати, влучати', 'потрапляти', 'зустрічати' (*Словник* 550), *траф'єтиси* 'траплятися, ставатися' (Гуцульські 187), *трафйїтисі* 'траплятися' (Негрич 170), *трафитисі* 'траплятися' (Шило 255), *трафлятися*, *трафитися* 'траплятися, бувати', 'зустрічатися', 'щастити' (Сабадош 353), *траф'ятися* 'траплятися, випадково виявитися, бути; зустрічатися, попадатися', 'доводитися, приходитися, мати нагоду' (Турчин 316). Використання такої дієслівної лексеми в контексті роману Марії Матіос (*Трафилася їй порядна людина* (Матіос 87); *Але це не найпушише, що сі трафляє на війні...* (Матіос 260)) засвідчує його семантику

‘зустрілася’, ‘трапляється, буває’, яка не потребує додаткового пояснення авторки, тому й не відзначаємо цих слів у посторінкових зносках.

У гуцульських говірках М. Негрич зафіксував дієслово *тóргати* ‘сіпати’ (Негрич 169), яке з таким же значенням, як свідчить контекст твору, наявне й у романі Марії Матіос: *Не буду я тóргати Вітальчика знов* (Матіос 161); *Поторгає, чи міцно тримається* (Матіос 178). І хоча в інших лексикографічних виданнях такого слова не представлено, наявність його в указаному виданні засвідчує функціонування дієслівної лексеми на теренах Гуцульщини, хоча, очевидно, вона має вузьколокальний характер.

З-поміж дієслівних діалектних лексем у тексті роману натрапляємо на фонетичні варіанти слова *вповідати* (*А ти уповіж усім то, що мені вповідав* (Матіос 261)), яке відоме в гуцульських (*вповідати* ‘розповідати’ (Негрич 44)), закарпатських (*уповісти* ‘сказати’ (Сабадош 382)), наддністрянських (*повісти* ‘розказати’ (Шило 210)) говірках.

У тексті роману один раз ужито дієслово *фицнула* (*І як **фицнула** – просто перед ним перевертає відро з молоком ...* (Матіос 73)), яке для читача цілком зрозуміле з огляду на описувану авторкою ситуацію. Діалектні словники, у яких представлено говірковий матеріал із теренів південно-західного наріччя, також фіксують це слово: *фіцкати* ‘брикати (перев. про корову) (Негрич 175), ‘брикати, хвицати’ (Гуцульські 196), ‘ударити кінцями пальців зовнішньої частини руки’ (Словник 589), ‘скакати (про коня)’ (Шило 262).

Доволі зрозумілим у тексті роману є дієслово *лютитися* (*Знов лютилася: вони ж за це отримують зарплату* (Матіос 145)), яке фіксують діалектні лексикографічні видання: *лютитиси* ‘сердитися, злитися’ (Негрич 108), *лютитиси* ‘т. с.’ (Гуцульські 117), у котрих представлено матеріал із гуцульських говірок.

Відомі широкому загалу лексеми *файний, файно* та їх деривати, які, функціуючи спочатку в говорах південно-західного наріччя (*фа́йний* ‘гарний, добрий’ (Шило 261), ‘гарний’ (Негрич 174), ‘приємний на вигляд, для слуху, який викликає почуття задоволення’, ‘який має позитивні моральні якості (про людину)’, ‘який заслуговує схвалення, цілком відповідає вимогам’, ‘перен. який має досвід, знає свою справу’ (Словник 575–6), *фа́йный* ‘гарний, красивий’ (Сабадош 397), *файни* ‘смачний’, ‘добрий хороший, який має позитивні якості або властивості’, ‘гарний, привабливий на вигляд’, ‘доброякісний’, *фа́йно* ‘гарно, добре’ (Шило 261; Гуцульські 194), ‘гарно, чудово’ (Хобзей 576), ‘гарно’, ‘добре’, ‘перен. вправно, майстерно’, ‘перен. для вираження іронічного ставлення до чого-небудь’ (Словник 576), ‘гарно’ (Негрич 174), ‘смачно, гарно, добре’ (Турчин 322), *файні* ‘присл. смачно, гарно, добре’ (Турчин 322), *файнёнький* ‘пестл. гарненький’ (Сабадош 397), *файнёнько* ‘присл. до файнёнький’ (Сабадош 397), *файніти* ‘ставати гарним’ (Сабадош 397)) сьогодні стає набутком теренів практично всієї України, тому цілком закономірно не потребує додаткового тлумачення: ... *культурно так упрощуєш, **файнюцько**...* (Матіос 70); *Мой брє, ти, «Шибенику», це всьо вже*

вповідав, *єка война нефайна...* (Матіос 261). Крім того, такі лексеми та їхні зменшено-пестливі деривати наявні здебільшого в мовленні мами Мамая Іленки, що можемо вважати особливостями її ідіолекту, оскільки, крім зазначених, наявні й інші демінутивні утворення: *а серце дужче трепітькається: який ти **файнюцький** та чистюцький!* (Матіос 279); *Ондечки якого **файного** кота замість чоловіка і дитини маю* (Матіос 281); *Хто би то й мені отако їсточки підігрів та припросив **файненько**...* (Матіос 279).

Також не потребує пояснення лексема *бараболя* ‘картопля’, наявна в низці говіркових масивів південно-західної частини України (Хобзей 67; Шило 48; Словник 24; Гуцульські 21; Онишкевич 45): *Поки кури обійшла, поки заглагоїла, рядок **бараболь** висапала* (Матіос 278).

Лексему *газда* ‘господар’ (Онишкевич 157; Негрич 56; Шило 100), ‘господар, хазяїн’ (Сабадош 55); ‘господар; добрий господар’, ‘порядна людина, господар дому, голова родини’, ‘чоловік’ (Гуцульські 51); ‘дбайливий, працьовитий господар’ (Словник 79)), відому на значних українських обширах, у досліджуваному романі не зафіксовано, хоча наявність дієслова (*Діти хай у її світлиці **газдують*** (Матіос 83)) свідчить про те, що вона відома в зображеному соціумі.

Марія Матіос уживає в романі відому займенникову діалектну лексему *ніц* ‘нічого’ (Хобзей 390; Гуцульські 133; Негрич 123), ‘ніщо’, ‘нічого’ (Словник 337): ***Ніц** тобі не бракує!* (Матіос 65).

Отже, зазначене підтверджує наведені вище думки лінгвістів та наші спостереження про те, що лексичні діалектизми, ужиті Марією Матіос у романі «Мамі», як і в інших досліджуваних мовознавцями творах письменниці, органічно вплетені в художній текст і загалом зрозумілі із самого контексту, тим паче що авторка частину з них пояснює в посторінкових зносках. Водночас хочемо зауважити, що в процесі дослідження ми натрапили на кілька лексем, які, на нашу думку, письменниці варто було б прокоментувати. Коли ми ще можемо зрозуміти в реченні слово *духеря* ‘спека’ (*Палить спрага від такої **духері*** (Матіос 116)), оскільки в ньому наявний корінь, який підказує його семантику, та й сам контекст цьому сприяє, то для широкого загалу, особливо для тих, хто не проживає на теренах південно-західного наріччя, досить складними для сприйняття є такі лексеми: 1) *кавуля* (*Але тоді самі хіба сідайте ці **кавулі** доїти!* (Матіос, 73)), яка в говірках відома зі значенням ‘палиця’, ‘кульгава людина’ (Шило 134), ‘велика палиця з загнутим кінцем’, ‘покручене, нерівне дерево’, ‘знев. кривонога дівчина або жінка’, ‘кочерга’, ‘перен. знев. вередливий, вередун’ (Словник 180–1). З огляду на діалектну семантику можемо припустити, що в тексті твору *кавуля* – ‘кульгава корова’; 2) *шанц* (*Та чи в **шанці** цієї ночі спав?* (Матіос 277)) відома в говірках зі значенням ‘канава, рів’ (Сабадош 419), пор. також фонетичні варіанти *шанец* ‘канава, рів’, ‘штучне відгалуження річки, яким підводять воду до млина’ (Словник 656), *шанец* ‘військ. окоп’ (Негрич 186). Очевидно, у наведеному реченні, з огляду

на контекст, *шанц* – ‘канава, рів’; 3) *шуфля* (Чи ти п’яний, як **шуфля**, був? (Матіос 277)). Говіркове мовлення репрезентує зазначену лексему переважно із семантикою ‘широка совкова лопата із широкими краями’ (Турчин 350), ‘совкова лопата’ (Словник 680), ‘лопата’ (Гуцульські 222), *шу́флі* ‘лопата’ (Шило 284; Гуцульські 222), ‘лопата для навантажування сипких матеріалів’ (Неґрич 192), з якою, цілком зрозуміло, у наведеному контексті вона не функціює. Водночас у буковинських говірках *шу́фля* ‘нікудишня жінка’ (Сабадош 426), тому, на нашу думку, значення цієї лексеми в тексті – ‘нікудишня людина’.

Крім того, у тексті роману натрапляємо на семантичні діалектизми – слова, відомі в літературній мові з іншим лексичним значенням, хоча Марія Матіос системно їх пояснює в зносках: *розговорити* ‘відмовити’: *Хоче розговорити Веронцю плакати?! (Матіос 26); спирати* ‘зупиняти’: ... *понос можна ячмінним напоєм **сперти**, а любов не спинити нічим (Матіос 91); нагло* ‘несподівано’: ... *та коли би в лікарню нагло треба було її забирати... (Матіос 78); погоноритися* ‘посваритися’: *Він у село <...> приїхав погоноритися (Матіос 109); навіки* ‘(тут) ніколи’: *А туалет **навіки** в хаті робити не буде (Матіос 81).*

Висновки. Отже, новий роман Марії Матіос «Мами» продовжує розпочату письменницею в інших прозових творах традицію використання діалектної лексики, яка представлена як у посторінкових зносках (63 лексичні одиниці), так і в самому тексті твору переважно в мовленні персонажів. Ужиті в романі діалектні лексеми різноманітні за частиномовною належністю, хоча з-поміж них домінують дієслова з різною семантикою, дещо менше вжито іменники, спорадично – прикметники та прислівники. Водночас такі одиниці – репрезентанти низки лексико-семантичних груп, основними з-поміж яких є ЛСГ назв дій і процесів, назв осіб за різноманітними характеристиками, назв побутових предметів, абстрактної лексики. Опрацювання низки лексикографічних праць, у яких репрезентовано лексичне багатство південно-західного етномовного континууму, дає підстави стверджувати про наявність на цих теренах діалектних лексем, які вжито в романі, та переважне збереження їхньої семантики в сучасних наддністрянському, гуцульському, бойківському, закарпатському та буковинському говорах. Майстерність використання Марією Матіос діалектної лексики підтверджує думку про володіння письменницею діалектним мовленням, яке для неї є рідним, та вміле вплетення говіркових слів у мовну тканину прозового тексту.

Перспектива досліджень зумовлена тим, що в досліджуваному романі зафіксовано значну кількість фонетичних, акцентуаційних, словотворчих, морфологічних і фразеологічних діалектизмів, а це спонукає до подальших наукових пошуків для здійснення комплексного вивчення діалектної системи, представленої в драмі на шість дій, та компаративних студій з іншими прозовими творами письменниці для виявлення спільних чи

відмінних тенденцій у вживанні говіркових елементів як важливого складника ідіостилю Марії Матіос, що робить її творчість упізнаваною.

Список використаних джерел

- Гуцульські говірки. *Короткий словник*, відп. ред. Я. Закревська. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997.
- Матіос, Марія. *Мамі. Драма на шість дій*. 2-ге вид. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023.
- Негрич, Микола. *Скарби гуцульського говору: Березові*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008.
- Онишкевич, Михайло. *Словник бойківських говірок*. Київ: Наукова думка, 1984.
- Сабадош, Іван. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Ужгород: Ліра, 2008.
- Словник буковинських говірок*, за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005.
- Турчин, Євгенія. *Словник села Тилич на Лемківщині*. Львів: Українська академія друкарства, 2011.
- Хобзей, Наталія, Сімович, Ксенія, Ястремська, Тетяна і Дидик-Меуш, Ганна. *Лексикон львівський: поважно і на жарт*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009.
- Шило, Гаврило. *Словник наддністрянських говірок*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008.

Sources

- Hutsulski hovirky. Korotkyi slovnyk*, edited by Ya. Zakrevska. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 1997.
- Matios, Mariia. *Mamí. Drama na shist dii*. 2nd ed. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2023.
- Negrych, Mykola. *Skarby hutsulskoho hovoru: Berezoví*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2008.
- Onyshkevych, Mykhailo. *Slovnyk boikivskykh hovirok*. Kyiv: Naukova dumka, 1984.
- Sabadosh, Ivan. *Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyryntsia Khustskoho raionu*. Uzhhorod: Lira, 2008.
- Slovnyk bukovynskykh hovirok*, edited by N. V. Huivaniuk. Chernivtsi: Ruta, 2005.
- Turchyn, Yevheniia. *Slovnyk sela Tylych na Lemkivshchyni*. Lviv: Ukrainska akademiia drukarstva, 2011.
- Khobzei, Nataliia, Simovych, Kseniia, Yastremska, Tetiana and Dydyk-Meush, Hanna. *Leksykon lvivskyi: povazhno i na zhart*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2009.
- Shylo, Havrylo. *Slovnyk naddnistrianskykh hovirok*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2008.

Список використаної літератури

- Єрмоленко, Світлана. «Говіркове багатоголосся сучасної української прози». *Українознавство*, число 1, 2008, с. 198–205.
- Зелінська, Оксана і Тищенко, Тетяна. «Виразальний потенціал діалектної лексики в романах Марії Матіос». *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*, вип. 32–33, 2012, с. 263–8.
- Кемінь, Уляна. «Реалізація емоційної оцінки у мовотворчості Марії Матіос: лексико-фразеологічний рівень». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, том 32 (71), № 6, ч. 1, 2021, с. 24–9. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-1/05>

- Колоїз, Жанна. «Діалектизми в романі Марії Матіос “Солодка Даруся”». *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, вип. 4, 2010, с. 97–116.
- Кульбаська, Олена. «Процеси неодіалектизації в сучасній українській прозі Буковини». *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 2016, с. 123–36.
- Мислива, Тетяна. «Діалектизми у жіночій прозі к. XX – п. XXI ст. (на матеріалі творів Марії Матіос)». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*, вип. 8, 2011, с. 267–71.
- Павлишин, Галина. «Багатство мовної палітри драми на три життя Марії Матіос “Солодка Даруся”». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, вип. 58, 2011, с. 178–81.
- Сварич, Надія. «Моделювання картини світу через художнє осмислення людського буття та духовних цінностей у творчості Марії Матіос (на прикладі твору “Майже ніколи не навпаки”)». *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*, вип. 17, 2012, с. 212–7.
- Селіверстова, Катерина. «Структура діалектної лексики роману Марії Матіос “Солодка Даруся”». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*, вип. 6, 2010, с. 51–4.
- Щетиніна, Світлана. «Художня мова як код національної ідентичності Марії Матіос». *Філологічні діалоги: Збірник наукових праць*, вип. 4, 2014, с. 274–80.
- Юрчук, Олена. *У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії*. Київ: ВЦ «Академія», 2013.

References

- Yermolenko Svitlana. “Dialect Diversity of Modern Ukrainian Prose.” *Ukrainoznavstvo*, iss. 1, 2008, pp. 198–205.
- Zelins'ka, Oxana and Tyschenko Tetiana. “Expressive potential of dialect vocabulary in the novels of Maria Matios.” *Newsletter Precarpathian University. Philology*, iss. 32–33, 2012, с. 263–8.
- Kemin, Uliana. “Realization of Emotional Evaluation in the Work of Maria Matios: Lexico-Phraseological Level.” *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series: Philology. Journalism*, vol. 32 (71), no 6, part 1, 2021, pp. 24–9. doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-1/05
- Koloiz, Zhanna. “Dialecticisms in novel of Mariya Matios “Sweet Darusya”. *Philological Studies. Scientific bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, iss. 4, 2010, pp. 97–116.
- Kulbabska, Olena. “Modern Process of Focusing on the Dialects in the Contemporary Ukrainian Prose of Bukovyna.” *Native word in ethnocultural dimension*, 2016, pp. 123–36.
- Myslyva, Tetiana. “Dialektyzmy u zhinochii prozi k. XX – p. XXI st. (na materiali tvoriv Marii Matios).” *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 10: Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy*, iss. 8, 2011, pp. 267–71.
- Pavlyshyn, Halyna. “Bahatstvo movnoi palitry dramy na try zhyttia Marii Matios “Solodka Darusia”. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, iss. 58, 2011, pp. 178–81.
- Svarych, Nadiia. “Modeliuvannia kartyny svitu cherez khudozhnie osmyslennia liudskoho buttia ta dukhovnykh tsinnostei u tvorchosti Marii Matios (na prykladi tvoriv “Maizhe nikoly ne navpaky”).” *Komparatyvni doslidzhennia slovianskykh mov i literatur. Pamiati akademika Leonida Bulakhovskoho*, iss. 17, 2012, pp. 212–7.

- Seliverstova, Kateryna. "Struktura dialektnoi leksyky romanu Marii Matios "Solodka Darusia". *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 10: Problemy hramatyky i leksykologii ukrainskoi movy*, iss. 6, 2010, pp. 51-4.
- Shchetynina, Svitlana. "Khudozhnia mova yak kod natsionalnoi identychnosti Marii Matios." *Filolohichni dialogy: Zbirnyk naukovykh prats*, iss. 4, 2014, pp. 274–80.
- Yurchuk, Olena. *U tini imperii: Ukrainska literatura u svitli postkolonialnoi teorii*. Kyiv: VTs "Akademiia", 2013.

Стаття надійшла до редколегії 06.11.2023